

გოთილი მსმსლეთის სსქსოველო

1906
2

№ 1.

მესხეთ- ჯავახეთის გათათრება

აღწერილი და დაბეჭდილი
მ. ჯ. ჯინაძის მიერ

ტფილისი 1906 წ.

სტამბა „მოდერნი“, ნიკოლოზის ქუჩა № 6.

ყოფილი ოსმალეთის საქარბუღალტო

№ 1.

ჭვ. 2017-289293

მ ე ს ხ ე თ -

ჯ ა ვ ა ხ ე თ ი ს

გ ა თ ა თ რ ე ბ ა

R 7697
R

აღწერილი და დაბეჭდილი
შ. ჭიჭინაძის გზს

ტფილისი
სტამბა „იდეალი“, ნიკოლოზის ქუჩა

სამცხე-საათაბაგოს გათათრება.

ქართველ კათოლიკეთ ერთმა მოძღვარმა თავის ქაღალდებში წარმოხსთქვა შემდეგი: ქართველთ გათათრების და ტანჯვა-ვაების ისტორია რომ დაიწეროს, 24-ს ტომზედ ნაკლები არ გამოვაო. ქეშმარიტად ეს ასე იქმნებოდა, რომ თავის დროს ვისმეს ხელი მიეყო, ცნობები ეგროვებინა და თან ეწერა. ქართველთ გათათრება ადვილად არ მომხდარა, მას დიდი, ვრცელი ისტორია აქვს, სამწუხაროდ ამ გათათრების შესახებ კი ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობები გვაქვს. როგორც კვალაც გვითქვამს, ამ საგანის შესახებ არც „ქართლის ცხოვრება“-ში და არც სხვა ისტორიულს წიგნებში მოიპოვება რამე, ჩვენი ძველი მწერლობა ამაზედ მღუპარებს.

მესხეთი და ჯავახეთი ოსმალთ აღრიდგანვე გაათათრეს. ლაზისტანი, არტაანი, არდანუჯი, ლივანა, აქარა, თორთომი, ოლთისი და სხვა უშორესი ადგილები გათათრებული არ იყო, რომ მესხეთის და ჯავახეთის ქართველებს გათათრება დაუწყეს.

1635 წ., ახალციხე ოსმალეთის მთავარ საფაშალიკო ქალაქად დაინიშნა და ფაშად დადგენილ იქმნა ბექა ათაბაგი, რომელიც პირველად გათათრდა და სახელად საფარა ეწოდა.

რაფგანაც ახალციხეს ოსმალეთის მთავრობაც იმას სცდილობდა, რომ ამ ადგილის გარეშემო მცხოვრებნიც მუსულმანის სარწმუნოების მიმდევარნი ყოფილიყვნენ. ამიტომ ქართველებს ძალით დაუწყეს გათათრება და ამ გათათრები-

სათვის მახვილსაც ხმარობდნენ. არც მესხეთ-ჯავახელნი აკლებდნენ მათ მტრობას. მესხთაგან მათ საქმე ძლიერ უჭირდებოდათ, ქართველთ გათათრება ერთობ უძნელდებოდა. მესხნი და ჯავახნი ჩვეულებრივის გმირობით ებრძოდნენ ოსმალთა სასულიერო წოდებას და არსად და არას დროს ადვილად არ ემორჩილებოდნენ. დროს განმავლობის და ჟამთა ვითარების მეოხებით, მესხნი და ჯავახნიც მოიღალნენ ბრძოლაში და ამიტომ, ზოგიერთს ადგილებში, იწყეს ბედის მორჩილება, სჯულის გამოცვლა. სჯულის გამოცვლას დიდად ერიდებოდა მესხელ და ჯავახელ ქართველთ დედაკაცობა. ამის საფუძვლად კმარა გავიხსენოთ თუნდა როსტომ ფაშა ჯაყელის ცოლის მაგალითი, რომელმაც დიდის ტანჯვით დასთმო ქრისტიანობა და ისლამს დაუკავშირდა. ამით დააწყნარა მან თავის ქმრის როსტომ ფაშის გული, სამცხეში ქრისტიან ქართველთ საქმე ისე გამწვავდა, რომ 1713 წ. ახალციხეში საქვეყნოდ იქმნა დახრჩობილი ელისე არქიმანდრიტი. ოსმალეთის მთავრობას საკმარისად მობეზრდა ქართველ ქრისტიანებთან ბრძოლა, ისლამის ვრცელება და ამიტომ მესხეთსა და ჯავახეთში შემოიღეს ისეთი წესები, რაც ქართველთ გათათრებას ხელს უწყობდა.

აი ეს წესებიც:

1) მოლის, თუ ხოჯისაგან მინარეთიდგან დაძახილ ლოცვის დროს, რომ ქრისტიან ქართველს ან გაეცინა, ან დაყვირებით გაეჯავრებინა, ან კენჭი ესროლა და სხვა ამ გვარნი, ამ ქართველს უსათუოდ სიკვდილით სასჯელი ელოდა და მამულების წართმევა. ეს ეპატიებოდა მაშინ, როცა იგი გათათრდებოდა.

2) ჯამეს წინ თუ გაეელო ქართველს და აქ რამე სიტყვა ეთქვა თათრის წინააღმდეგ, ან ჯამეში ლოცვის, ბანვის და სხვა დროს, იმას სიკვდილი ელოდა, პატიება მხოლოდ გათათრების მეოხების მოხდებოდა.

3) ქართველს ავინა თათარმა, შეუგინა ყველაფერი,

ქართველმაც პასუხი მისცა და სამგიერო გადუხადა სიტყვით, ან საქმით, და შეუფინა ზოგიერთი რამ სარწმუნოების მხარეები, მას სასჯელად სიკვდილი ელოდა; სიკვდილი ეპატიებოდა გათათრებით.

4) ქართველმა თუ თათრის სასაფლაოზე გაიარა და იქ დაპილწა, ამის სასჯელად ეკუთვნის დარბევა, მამულების წართმევა, ეს ეპატიება მხოლოდ-გათათრებით.

5) ქართველმა თათრის „მეჯლის“, ყადებს, მათ მასლა-ათს და ხაფიზ (ღვთის-მეტყველი) ხოჯებს პატივი არ სცა მდივან-ხანაში, მის სასჯელად დარბევა და მამულების წართმევაა, პატივი გათათრებით ელოდა.

6) ქრისტიანმა ქართველმა ქართველისაგან ფული ისესხა და აღარ მისცა, ან ფული დასტყუა და უარი სთქვა, ამხანაგი იყო და ამხანაგს უღალატა და ფული გამოორჩა, იმუშავა და ფული არ მისცა, იყიდა რამე და სამაგიერო არ გადაუხადა, ყველა ეს მას ეპატიებოდა გათათრებით.

7) ქართველმა მოკლა თავისი მამა, დედა, ცოლი, დაჰ, ან ძმა, გინდა სხვა მონათესავენიც და მასთან აიკლო დახოცილის ოჯახიც; ქართველს ყველა ეს ეპატიებოდა გათათრებით.

8) ქართველმა იქურდა, გაჰქურდა ეკლესიები, ეკვლესიების ნივთები აქა-იქ დაჰყიდა, ამას გარდა მოჰკლა მღვდელი, მთავარი, დიაკონი და აიკლო მათი სახლ-კარი, მას პატივება ელოდა მხოლოდ გათათრებით.

9) ქართველს საფაშო ხარჯი, რომ ვერ გადაეხადნა და გინდ სიღარიბის გამო მას ამის გადახდა ვერც შესძლებოდა, ამის პატიობა მას გათათრებით ელოდა.

თუმცა მესხელ და ჯავახელ ქართველ ქრისტიანებს დაუწყეს გადაგვარება, მაგრამ იყვნენ მათში ისეთნიც, რომელნიც თვით უკანასკნელ სისხლის წვეთამდინაც-კი იღვწოდნენ მწარედ, ყოველნაირ საიდუმლო საშუალებას ხმარობდნენ და თათრობას-კი არ უკავშირდებოდნენ, თუ უკავშირ-

დებოდნენ და იმასაც იხე, რომ ისლამთან ერთად ქრისტიანობას არ ჰკარგავდნენ და საიდუმლოდ ინახავდნენ, გარეგან-კი ისლამს აღიარებდნენ. ასეთ ჩუმ ქრისტიანთ ქართველთა რიცხვმა ჯავახეთში 1803 წლამდე მოახწია, ასევე იყო მურღულის ხეობისაკენ და პარხალში, რომელთა ქრისტიანეთ მომსწრეთ და მნახველად ითვლებოდნენ გრიგოლ გურიელი და დიმ. ბაქრაძე. მურღულის ჩუმ ქრისტიან ქართველთ მოძღვარი ღებრაძე ყოფილა, — მღებროვი, ტრაპიზონში ნამყოფი, ბერძნების სკოლაში ხასწავლი და იქვე ნაკურთხი იყო ბერძნის ეპისკოპოსისგან. საინტერესოა აქ ერთი ის არის რომ ტრაპიზონის ბერძნთ სკოლაში გაზრდილს ქართველს და მასთანვე ბერძნულის ერთ განვითარებულს ქართველი ენა და ისიც ძველი ხუცრის წიგნების კითხვა ისე კარგად სცოდნო, რომ მას თავისუფლად შესძლება ქართული წიგნების კითხვა და მასთანვე დიდის შიშით და ძრწოლით ქართულთ ერთ ქადაგება, იმ ერთ მოქმედება და გრძობა, რომელი ენაც ოსმალთაგან სასტიკადაც იღვენებოდა.

ოსმალეთის საქართველოში, აქა-იქ, სადაც-კი ქართველთ შეინახეს მამა-პაპური სჯული და ენა, ამათში სამღვდლონი ყოველთვის ურთის ოჯახიდგან გამოდიოდნენ, მღვდლონი-მამა რომ მოკვდებოდა, მის სიკვდილის შემდეგ მღვდლობა შვილს რჩებოდა, რომელსაც თვით მამა ამზადებდა, მომზადების შემდეგ ამ სამღვდლო პირს ტრაპიზონს გზავნიდნენ და იქ აკურთხებინებდნენ ბერძნის ეპისკოპოსს. ქართლსა და იმერეთში გადმოსვლას-კი ვერ ბედავდნენ, რადგანაც ოსმალთა სასულიერო წოდებისა ეშინოდათ, რომ არ შეგვიტყონო. რამდენსაც ოსმალნი რომელიმეს კუთხის ქართველთ უფრო სტანჯავდნენ სარწმუნოების ცვლილებისათვის, იმდენი საუკეთესო ქარფელნი და მებრძოლნიც იქ უფრო ხშირად სჩნდებოდნენ, ასეთიან მაგალითებრ, ჯავახეთი და მესხეთი.

ასპინძის ომის შემდეგ ოსმალთა ჯავახეთში არამც თუ მართლ-მადიდებელთ, არამედ ქართველ კათოლიკეთაც-კი დაუწყეს დევნა. არსად აღარავის სიტყვის თქმის ნებასაც არ აძლევდენ და რამდენიმე ალაგას სტანჯეს ქრისტიანები. ასპინძას, სოფ. ბალაჯარის და ახალშენის ქართველთ კათოლიკეებიც-კი დასაჯეს ზეგაათარეს. ასპინძის და აღუგენის კათოლიკენი მთლად მაშინ გაათარდენ. რომელთა შთამომავალ ფანატიკ შვილებთაგანნი დღესაც სცხოვრობენ სოფ. ასპინძას ზოგნი ოსმალშიაც წავიდნენ. ამ დროს, ოსმალნი ისე აღმხედრდნენ ქართველებზედ, რომ მათ წინაღმდეგ ველარას აწყობდნენ თვით ქართველთ მხნე პატრებიც. სწორედ ამ დროს, გაათარეს მათ დიდი ძალი ქართველ კათოლიკებისა. თუმცა ასეთი საშინელი გარემოება დატრიალდა ოსმალთაგან, თუმცა ქართველთ დევნის ზომა საზღვარ გადავიდა, მაგრამ ამ დროსაც-კი ქართველთ შორის არ მოსპობილან აქა იქ თითო ოროლა ჩუმი ქრისტიან მოძღვართ რიცხვი, რომელთაც ხალხში აქა იქ თავ-გადადებითაც უღვაწიათ. ასეთი პირების რიცხვს ეკუთვნიან ვასილი და საბა მღვდელი ორბელიანები, რომელნიც XVIII საუკუნის დამლევს სცხოვრობდნენ. გრიგოლ მღვდელი, დესპოდე ებისკოპოსი, ტომით ბერძენი.

მესხეთეს ქართველთა საიდუმლო ქრისტიანეთ რიცხვი ყოველთვის არსებობდა და მათი რიცხვი 25 სოფელზედ მეტიც ყოფილა. ამათს საიდუმლო მღვდელს ოსმალურად ეცვა, თავზედ სარული ეხურა ან დოღობანდი, ხშირად ჩოხასაც იცვამდნენ, ზედ ნაბადს ისხამდნენ და საეკლესიო ნივთებს და წიგნებს ქვეშ მალავდნენ.

თავიანთი სალოცაყი ოთახი გაკეთებული ჰქონდათ დარნების მსგავსად, თბრძლებში, სათონეში და სხვა. საიდუმლო მღვდელნი ამ ადგილებში ულოცავდენ ჩუმ ქრისტიანებს. საღმრთო მსახურებას ისე ოსტატურად ასრულებდნენ, რომ მათის მოქმედებისა ვერავის-რა ესმოდა.

ასეთი მღვდლები 1819 წლებამდე ყოფილან და საი-

დუმლო ქრისტიანებიც მრავლად ჰყოლიათ. ეს საიდუმლო ქრისტიან მღვდელნი და ერნი სისწორით ასრულებდნენ თვით მუსულმანთა სჯულის წესებსაც. ჯამეში ერთგულად დაიარებოდნენ, ყოველს სავალდებულო წესსაც ასრულებდნენ, და ისე, რომ კაცი თავის დღეში ვერ იფიქრებდა, იგინი ნამდვილი მუსულმანები არ არიან და მათში ქრისტიანობის რამე არსებობსო.

ამით ეს პირნი დიდს შნოს, დიდს რსტატობას იჩენდნენ. ასრულებდნენ ქართველთ დღესასწაულებსაც, მაგალითებრ, აღდგომას; იცოდნენ კვერცხის შეღებვა, მილოცვა, საღმრთოს დაკვლა და სხვა.

წმინდა სანთელს, ნართს და სხვა ამ გვარებსაც თვითონვე ამზადებდნენ, ზიარება, სეფისკვერის დარიგება, ზეთის ცხებაც სცოდნიათ.

საიდუმლო ქრისტიანეთ ასპარეზზედ დიდად დაიმსახურეს თავი რამდენიმე საიდუმლო მღვდელმა, ორბელიანებმა, ხმალიძეებმა და სალარიძეებმა. ამათ შორის ფრიად გამოჩენილი ყოფილა ვასილი მღვდელი ორბელიანი, რომელიც იერუსალიმიდამ 1757 წ. მოსულა საქართველოში. ეს მღვდელი ანათორას თურმე აშკარად ატარებდა. ამავე ვასილის დროს ყოფილან მღვდლებად გრიგოლი, დიმიტრი და დესპოდე ეპისკოპოზი. ესენი ყველგან ქართველთ ამხნევებდნენ, მომავლის იმედებს უნერგავდნენ და თან არწმუნებდნენ: მაგრად იყავით, მომავალი ჩვენია, ჩვენ ქრისტიან ქართველებთან დევკავშირდებითო. საიდუმლო ქართველნიც, რასაკვირველია, გმირულად მოქმედებდნენ და იღვწოდნენ, ყველაფერს ითმენდნენ.

1805 წ. ამ მღვდლების ამბავი შეუტყვია ვილაც ფანატიკოს, ხოჯას, დავა აუტეხია და ეს დავა კონსტანტინეპოლს წასულა, იქაური შეიხ ულისლამი დიდად განრისხებულა. იქილამ ახალციხის სელიმ ფაშას დიდი საყვედური და

მუქარის წერილი მოსვლია. ფაშა გაცეცხლებულა, მაშინვე დაუბარებია ეს მღვდელნი და უკითხავს:

— შევიტყე, ქრისტიანების სჯულს არა სჯერდებით და სხვებსაც ახვევთ თავზედ?

— არა, ჩვენო ფაშავ, ჩვენ იმდენი დრო სადა გვაქვს და ან, როგორ მოვახერხებთ ამას.

— მე ღამაღმდენს, მასთან დიდი საყვედურიც მომივიდა. გთხოვთ, ჩემს საბრძანებელს მოშორდეთ და წახვიდეთ აქედგან?

— ჩვენ მაგას ვერ ვიზამთ.

— დახოცილ იქმნებით და აქ-კი არ დაშთებით!

— დაგვხოციე, მაინც ბოლო ეგ არის ჩვენი.

— უსათუოდ მოისპობით, მოშორდით აქაურობასა.

— ერთს წუთსაც ნუ გვატოცხლებთ, თუ ჩვენზედ რაიმე ექვს იქონიებთ. თუ ან ვისმე თათარს ათქმევინებთ, რომ იმას ჩვენ ქრისტიანურად ვალოცებთ, ან მათში სადმე რაიმე გვექადაგოს ქართველებზედ.

— მაშ თქვენ თათრის ოჯახებში რად დაიარებით, იმათში რა გესაქმებათ, რა გინდათ?

— ისინი ჩვენი დოსტები არიან.

— მე ეგ არ ვიცი; ბრძანება ასეთია, ან მოშორდით ახალ-ციხეს და ან გათათრდით.

— ვერც ახალციხეს მოვშორდებით, ვერც გავთათრდებით. აქედამ არსად წავალთ.

— იმას გარეშე, რომ თქვენ ჩვენს თათრებში ქრისტიანობას ავრცელებთ და ქართულად ლაპარაკობთ, ახალ-ციხილამ რუსის მთავრობას ცნობებსაც უგზავნით, აქ რუსების მოყვანა გინდათ. თუ არ წახვალთ, იცოდეთ, დაიხოცებით. მე გიბრძანებთ, წახვიდეთ.

— არ წავალთ, არა, არა. რაც გენებოს. ისა ჰქენით, ჩვენთან ლაპარაკი უბრალოა.

— გირჩევთ, დაგვთანხმდეთ, თორემ თქვენი საქმე ცუდად იქმნება.

ფაშამ დარიგება მისცა და შინ გაისტუმრა. საპასუხო დროდ მეორე დღე იყო დანიშნული, მაგრამ მეორე დღესაც იგივე პასუხი მიიღო ფაშამ, რომელიც დაემუქრა: საქმე სიკვდილით გათავდებოა.

ესენი წავიდნენ შინ, შეკრიბეს ქრისტიანი ქართველები და გადასწყვიტეს: ჩვენ აქედგან ფეხს არ მოვიცვლითო.

დანიშნულს დღეს წავიდნენ ფაშასთან და მოახსენეს, აქედგან ვერსად წავალთ და ვერც გავთათრდებითო. ფაშას ჯავრი მოუვიდა და კვალიად მისცა სამი დღის ვადა.

მესამე დღეს წარსდგნენ ფაშის წინაშე და ასეთი პასუხი მისცეს: „ვიდრე ცოცხლები ვართ, აქედგან წასულებს ვერ გვნახავ, აქ დავრჩებით და აქვე დავიხოცებით“.

ფაშამ გადასწყვიტა, ეს სამივე კაცი სიკვდილით დაესჯა. ახალციხის ციხის გალავანში ფაშა სცხოვრებდა, დიდი მედრესეც იქ იყო და ქრისტიანეთ საჯალათოც, აქ პირველად თავი მოსჭრეს ვასილ მღვდელს, ორბელიანს, რომელმაც თავის მოჭრის წინად ფაშას მუქარით უთხრა:

— ყველას ხომ ვერ დასჭრი თავებს, დღეს თუ ხვალ სამაგიერო მოგეკითხება ქრისტიანეთაგან.

ვასილის შემდეგ, დესპოდე ებისკოპოსი სტანჯეს; ჰგვემეს და თავი გააგდებინეს. გრიგოლ მღვდელს ამათის საცოდავობის ცქერით გული წაუვიდა და გარდაიცვალა. ესე რომ მისი დასჯა და თავის მოჭრა ველარ მოასწრეს.

ეს შემთხვევა მოხდა 1806 წ., შემოდგომის პირხედ ამათი წამების ამბებო ახალციხეში მალე მოიფინა. ფაშისათვის მოუხსენებიათ, მაგ დახოცილებს ერთი ამხანაგიც ჰყავსთო. ეს ყოფილა მთავარი სტეფანე ლორთქიფანიძე. ფაშას სტეფანე დაუბარებია, ფული მიუცია და თან დაუვალეზბია, ეს გვამები თქვენებურის წესით დაასაფლავეო. ლორთქიფანიძეს წაუსვენებია და დაუსაფლავებია იქ, სადაც დღეს

ახალციხის ქართველ წმ. მარინეს ეკკლესიაა, ხსენებულ ტაძ-
რის ერთს კედელზედ არის ქართული წარწერაც, რომელიც
ცხადად მოწმობს ვასილი მღვდელის ამაგს.

ამათ შემდეგ ახალ-ციხეში მოღვაწეობდნენ იოსებ მღვდე-
ლი ორბელიანი, ძე ვასილისა და პეტრე მღვდელი ხმალიძე
და სხვანი.

ამ ორბელიანთ მოძღვარება შთამომავალია აწინდელი ახა-
ლციხის მცხოვრები ცნობილი ქართველი იაკობ იოსების ძე
ორბელიანი, კაცი ხნიერი და ცნობილი კეთილის ადამიანობით.
ამათს ოჯახში ბევრი რამ ძველი ამბებია და შთენილი და ამ
ცნობების უმეტესი ნაწილიც მათში შეფერხებე. როგორც თვით
იაკობი, ისე ამისი დაც მეთად კარგი მომთხრობნით მარინ
ქართველთა ძველებურის ამბების.

მესხეთის და ჯავახეთის უმეტესმა ინაწილმა, ქართველ
მაჰმადიანებთან, დაკარგა ქართული ეჭვნა და თუმცა მ გარშემო
ქართულად მოლაპარაკე ქართველები ახვევიან, მაგრამ ესენი-
ცი ისე გათახსირდნენ და ისე გადაფარდნენ, რომ მათ დღეს
არამც თუ ქართული ენის ხმარება, არამედ საქართველოს
ხსენებაც კი ჭირივით სძულთ.

საომარი იარაღის ხელოვნობა და მისი დაცვა სამცხე-სათაბაგო და მაჭახელს.

ძველად, მაჭახელში, განთქმული იყო საომარი იარაღის კეთების ოსტატობა. მთელ დასავლეთ საქართველოში ქებული იყო ეს კუთხე ასეთ იარაღთა ხელოვნობით, მაჭახლელებს ასეთის კარგის ხელობის ცოდნით ძველადგანვე იცნობდნენ ათაბეგში, გურიელები, დადიანები, შარუაშიძეები, დადიშ-ქელიანები, მთავარნი და მეფენი ქართველთა. საქართველოს ოსმალთაგან დამორჩილების შემდეგ მაჭახლელებმა სახელი განითქვეს ოსმალეთშიაც, ნამეტურ სტამბოლს, დიარბექირს, ქურთისტანს, შამს და სხვა უშორეს ადგილებშიაც.

როგორც ცნობები გვაუწყებს, მაჭახელში ეს ხელობა თათქმის საერო საკუთრებათ ყოფილა გადაქცეული. ყოველ მაჭახელს კარგად სცოდნია ეს ხელობა, თითქმის ძველის დროდამ, ვიდრე ოსმალთი დაიჭერდა ამ კუთხეს, მინამდი ყოველი სოფელი თავისთვის ამზადებდა ყოველს საჭირო სახმარ იარაღს, ხოლო იყო ისეთი ადგილებიც—სოფლები. სადაც კერძოდ ამის ქარხანებიც არსებობდა. ასეთია მაგალითებრ სოფ. ხერთვისი, ეფურატი და სხვანი, სადაც ძველადგანვე ქარხანები არსებობდა და იქ მრავლად მუშაობდნენ ხელოსნები და იარაღი გამოჰყვანდათ.

მაჭახლის იარაღი ქებული იყო ჯერეთ მეფეების დრომდენ და შემდგომ ოსმალთა მფლობელობისა. მაჭახლის იარაღს ქებით მოიხსენებენ მეზღაპრენი თავიანთ ზღაპრებში, მეშაირანი და მელექსენი. შაირებში იტყვიან ასე:—„მაჭახელი, ან სტამბოლი“. ე. ი. იარაღი უნდა იქმნეს მაჭახლის, ან სტამბოლსაო. ერთობ კაი ფასი ჰქონია აქაურს იარაღს. იარაღებთ შორის მთელს აზიაში და ოსმალეთს სახელოვნებდა

დამბაჩა „ნალთარა“ ძველადგანვე შემოღებული „სირმა“ და-
ხვევული, სევადებით „თაფურნე“ და დაკენკილი. ორი შემო-
ღებულია ქართველთა მეფობის დროს და თვით სახელებიც
გვაუწყებს მას და ხოლო მესამეკი ოსმალთა მფლობელობის დროს
უნდა იყოს შემოტანილი, რადგანც თვით სიტყვაც ოსმა-
ლურია.

ამ სამს დასახელებულთ გარდა სხვა იარაღებიც კარ-
გად გამოჰყვანდათ, იარაღების სევადები, ყვავილები და ას-
ოები ხელოვნურად ამოჭრილი განცვიფრებაში მოიყვანენ მნა-
ხველს, სანაქებოა მათი ნახვა და მზერა, ნამეტურ საინტე-
რესო და მეტად იშვიათი სანახავია ისეთი იარაღები, რომ-
ლებიც ქართველთა მეფობის დროს არს გაკეთებული და რომ-
ლებზედაც ოსტატურად ქართული ასოებიც არს ამოჭრი-
ლი, დღეს კი ასეთი იარაღი იშვიათია და ქართული ასო-
ების ხომ ჰაჭანებაც აღარ არის, რადგანაც მაჭახლეობი. ფანა-
ტიკები არიან და ქართველთა ენის აღარაფერი სწამთ. მაჭა-
ხლის იარაღი ისეთ ფასებში ყოფილა რომ თოფი, დამბაჩა,
ხმალი და ხანჯალი 20 მ. 300 მანეთამდე ავიდოდა და უფ-
რო მეტ ფასიანიც იქმნებოდა, თუკი მას მსურველი გამო-
უჩინებოდა. სტამბოლში, ყველა ფაშის სახლში და სახელ-
მწიფო კაცთა იარაღს მაჭახელი პირველობდა, მათს მკერდს
და გულს ესენი ამშვენებდენ. ოსმალეთში ყველა მეომარმა
იცოდა მაჭახლურ ოსტატურ იარაღების მნიშვნელობა. ცნო-
ბები არს დაშთენილი, რომ მაჭახლური იარაღი სტამბოლს
გარდა სხვა ქვეყნებშიც მიჰქონდათ დასაყიდათაო. ასეთს
ქებაში ყოფილა ძველად მაჭახლის იარაღი.

დღესკი, მაჭახელში ამის მსგავსი აღარაფერია დაშთენი-
ლი. ყოველივე ჟამთა ვითარების მახვილმა ჩანთქა. აქ დავ-
რდა მთლათ ეს ხელობა და დღეს მთელს მაჭახელში სულ
ხუთი კაციღა იქმნება რომელთაც იციან ეს ძველებური
სევადიანი ხელობის ოსტატობა, დანარჩენი ყოველივე მო-
ისპო და არქივს ჩაბარდა. კარგად ვიცით, რომ მაჭახლიდამ

წელიწადში რამდენიმე ათასი ცალი ხმალი, ხანჯალი, თოფი და დამბახა გამოვიღოდლა. დღესკი მაჭახელში ამის აღარაფერი დარჩენლი და რამდენიმე ხნის შემდეგ აქ ეს სულ მოისპობა, აღარაფერი დაშთება, იქმნება ეს მოხსენება დაშთეს მის ნაშთად რომ ერთხელ მაჭახელში ასეთი ხელობა გაბრწყინებული იყო და მრავლადაც მოფენილი აქა იქ. ისიცკი უნდა ითქვას, რომ მაჭახლურ თოფ-იარაღის კეთების ოსტატობას სხვა კუთხის მაჰმადიანებიც სწავლობდენ და მათ ეს ოსტატობა სხვაგანაც გაჰქონდათ.

იმასაცკი ლაპარაკობენ, რომ იარაღისათვის საჭირო რკინა, ტყვია, ფოლადი, თითბერი, სპილენძი და თუჯი აქვე მაჭახელში გამოჰყვანდათ. ყოველივეს აქ ჰოულობდენო. აქ იყო ყველას მადნებიო. მაჭახლელებისგან ეს ხელობა ლაზებს ჰველადგანვე შეუსწავლიათ და გაურცელებიათ ლაზისტანში. მცოდნე კაცებმა მითხრეს, რომელთაც ლაზიკაში უმგზავრნიათ, რომ ამ ხელობამ იქაც იწყო საკმარისად კლებოა, დღეს თუ რაშეა იქაც ნატამალობსო. ჯიბრს უწევს ევროზიელი იარაღი—ნამეტურ დამბახა, ანუ მარტენის სისტემის ლივერი, ლაზისტანში ამ ხელობასთან სხვაც ბევრი რამ ეცემა და ეძლევა დავიწყებას.

სამცხესა და ლაზისტანში გემების და ნაგების კეთება,
გემისნობის და ნავოსნობის დაცემა მათში.

ნავოსნობა და გემისნობა ქართველებში ერთობ ძველ
დროს უნდა ვაკუთნოდ. ევროპის მსწავლულთა თქმით ქარ-
თველებს ნავოსნობა ბერძნებზედ ადრე სცოდნიათ, ამ აზრი-
სა არის ბარონ როზენიცი. კოლხები ძველ მწერლებისაგან
შენიშნულნი არიან როგორც წარჩინებულ ძველ კულტურულ
ხალხთაგანნი, კოლები ხომ ქართველები არიან. კოლ-
ხებმა ძველადგანვე იცოდნენ კარგად ზღვაზედ მოგზაურობა
და ცურვაც. იგინივე აკეთებდნენ კარგად გემებს, ნაგებს, ხო-
მალდებს და სხვა სამგზავრო სატარებელთ, რადგანაც გემების,
ნაგების და ხომალდების კეთებასთან მჭიდროთ არს გადაბმუ-
ლი თვით ნავოსნობაც ამიტომ ჩვენ აქ ორივეზედ ერთად ვი-
საუბრებთ.

გემების და ხომალდების კეთება ითხოვს ისეთ ოსტატთა
რიცხვს, რომელთაც კარგად უნდა იცოდნენ ზღვაში მოგზაუ-
რობა და ნავოსნობაც, გარდა ამის ისიც თუ მოგზაურობის
დროს, მატარებელს სად რა ხიფათი შეემთხვევა, სად როგო-
რის ვითარებით უნდა ასეთ მატარებელთ მოწყობა, მომარ-
თვა და ან კეთების დროს სად რა მხარე რა გვარის ზომით
და ნაჭრებით უნდა დაიჭიროს. ესეთი ოსტატობა და მოხერ-
ხება ჩვენში ერთობ წინ ყოფილა წასული, რადგანაც მის
განვითარებისთვის ქართველთ ერის მოგზაურობით პირობე-
ბიც მოითხოვდა. ნამეტურ ქართველთ მოგზაურობა საბერ-
ძნეთში და სხვაგანაც.

მოგვხსენებათ, რომ ქართველნი საბერძნეთში მოგზა-
ურობას გემებით ო ხომალდებით ძველადგანვე შეეჩვივნენ. ქარ-
თველთაგანნი ხშირად მოგზაურობდნენ იქ და ქრისტიანობის

მიღების შემდეგიდამ ხომ საქართველოდამ ქართველნი მიემ-
გზავრებოდენ მუდამ თვეს, კვირას და თითქმის ყოველ დღეს.
მიდიოდნენ მეფენი, მთავარნი, მოქალაქენი, გლეხნი, მღვდე-
ლნი, ბერნი და ქალებიც. ერთის სიტყვით, არ იყო ისეთი
ქართველი კაცი, რომ იმას საბერძნეთში წასვლის ნატვრა
არა ჰქონიყოს. ასეთმა გარემოებამ და მგზავრთა სიმრავლემ ქა-
რთველებში ძველადგანვე აღორძინა ხსენებული ხელობა და
მის მიმდევრობა. დროის განმავლობის წყალობით, X საუ-
კუნეში, ქართველებში ეს ოსტატობა უკვე კარგად იყო მო-
წყობილი და XII საუკუნეში ხომ დავით აღმაშენებლის ჟამს
უმალლეს ხელოვნების წერტილამდის აღვიდა. საქართვე-
ლოში ნავოსნობის სკოლაცკი დაარსდა, მის მეთაურთ და
ხელმძღვანელათ მცოდნე კაცები ირიცხებოდნენ. ამათ საქმე
ისე კარგად მოაწყეს და ნავოსნობა ისე დააწინაურეს, რომ
მათ ძნელათ რომ რამეში შეცთობა მოსვლიყოთ. ამის აღორ-
ძინების დასაწყისი მათში თან და თანისკარგის განვითარებით
მომხდარა.

ნავოსნებამ კარგად იცოდნენ ზღვაზედ მოგზაურობა
და ბანაობა, ამას იგინი სწავლობდნენ პატარობიდანვე.

მათ კარგად იცოდნენ ტაროსის ვითარება და ზღვის
ღელვის დასაწყისი, ღელვის ხანა და დაწყნარების დრო.

იცოდნენ კარგად ზღვაში სავალი ფონი, აღმოსავლეთი.
დასავლეთი, სამხრეთი და ჩრდილოეთი. კომპასი არ ჰქონდათ
მრავლად, მაგრამ თვით იყვნენ კომპასი.

იცოდნენ ერთის სიტყვით ყველა საჭირო მხარე ნავების,
გემის და ხომალდების ტარების, მოსმის, გაყვანის, გადატანის,
ხალხის მშვიდობით გადასხმის და ვინიცის რამდენი კიდევ
სხვანი. შესწავლილი ჰქონდათ ღელვის დროს თავის გადარ-
ჩენის ოსტატობაც და უკეთ რომ ვსთქვათ ღელვის დაწყების
წინა-გრგნობა. იგინი იყვნენ ცოცხალი ბარომეტრი და ტე-
რმომეტრი.

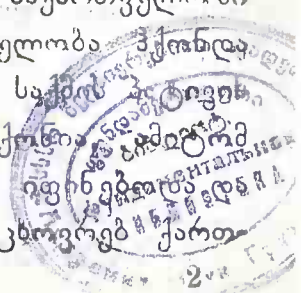
იცოდნენ ხელობა გემების კეთების, თოკების და ლაზლების

წვნის და გზაში ყოველივე თუ რამ დასჯირდებოდათ, სულ მათის ზედამხედველობის ქვეშ კეთდებოდა, ყველაფერს თვით აკეთებდნენ, თან ჰქონდათ ყველაფერი იარაღი, რაცკი საჭირო იყო დაზიანებულ გემთა და ხომალდთა გასაკეთებლათ,

ვიტყვით აქ კიდევ დამატებით, რომ იგინივე იყვნენ კარგი მეთევზენი და ბადეების მქსოველნიც, სათევზაჲო საქერი იარაღების გამკეთებელიც. ბევრის კიდევ სხვა მხარეთა და საგანთა ცოდნა აქვნდათ, რასაც ჩვენ აქ ყველას ვერ მოვსთვილით, ყველა ამ საქმეთა და საგანთა ცოდნა წარმოადგენდა აუცილებელს საჭიროებას და ღირსებას ქართველის გემოსანის, ნავოსანისთვის და სწორედ ესევე ღირსება იყო სახე ქართველის სანავოსნო სკოლისა. ვიტყვით, რომ ქართველებს სანავოსნო სკოლები ძველადგანვე გვქონდა, მისი ოსტატობა და ღირსება დიდის პატიოსნებით და ოსტატობით იყო გარე შემოსილი და მოსილი. უამისობა არც შეიძლებოდა და ქართველთ ისე კარგად იცოდნენ ზღვაზედ მგზავრობა, რომ ამას აქებენ თავთავის ღრის ქართველ ხელოვანი მწერლებიც. მოწმობენ, რომ ქართველთა ზღვაზედ მგზავრობა ისე კარგად იცოდნო, რომ თვით დელვის დროსაცკი უვნოდ მგზავრობდნენ. გრიგოლ ჩახრუხაძის თქმით, თვითქოს ზღვა დაწყნარებული იყო და მარტოდენ ნიაფი ჰქროდაო, ისე ოსტატურად მიმოდიოდნენ ზღვაში დელვის დროსაცკი ქართველ ნავოსანი და გემოსნებიო. ესე ყოფილა ძველად ქართველ ნავოსნობის სკოლის სწავლის საქმე განვითარებული და ვგონებ ამაში ექვი არავის ექნება, ცილს ვერვინ დაგვწამებს.

როგორიც სკოლა იყო და მისა წესები საქართველოში ამაღლებული, ისევე კარგი უშიშარი მნიშვნელობა ჰქონდა ხალხში ზღვაზედ მოგზაურობას. რადგანაც ამ საქმის განხორციელება და მნიშვნელობა ყველას შეგნებული ჰქონდა, ამიტომ ამ საქმეთა ხელობის ცოდნაც დიდის ხალისით იფიქრებოდა და ისწავლებოდა შავი ზღვის ნაპირას მდებარე მცხოვრებ ქართ

107697

ველთაგან და შესანიშნავია, რომ ამის ასპარეზედ ძველადგანვე დიდის ხალისით აღმოჩენილან ლაზები, ლივანელები და ყველა ის ქართველნი, ვინცკი ზღვასთან ახლოს სცხოვრებდენ და სანაფოსნო ხელობასაც კარგად მისდევდენ. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ლაზები და ლივანელები ნაფოსნობით, გემოსნობით და ამ სამგზავრო ხომალდთა კეთების სიყვარულით გატაცებულნი ყოფილან. ლაზები ძველადგანვე ზღვის კაცებათ, თუ შვილებათ ირიცხებოდენ და ლივანელნი ჭოროხის ხეობის და მდინარის მდევებათ.

ჩვენდა სამწუხაროდ არ გვაქვს მის ცნობები, თუ გემების და ხომალდების პატრონებად ვინ იყვნენ, თითო კაცი, თუ რამდენიმე ამხანაგი, ანუ შემდგარი ამხანაგობა. არც ის ვიცით თუ მგზავრობის ფასი როგორ იყო და ან მგზავრობა რა გვარად იცოდნენ. ცხადი საქმეა კი რომ მათ ყოველივე ამის წესები მოწყობილი ექმნებოდათ და ისიცკი უნდა ვსთქვათ, რომ იგი არც უბრალოდ იქმნებოდა მომართული, რადგანაც ხშირად საქართველოდამ საბერძნეთში მგზავრობდენ თვით საქართველოს უმაღლესი პირნი-მეფენი, ესენი აბა ტიფებზედ და ღია ნავეებზედ ხომ არ დასხდებოდენ, უქვევლია მათთვის შესაფერად მოწყობილი გემები და ხომალდები ექმნებოდათ და მგზავრობის გეგმაც კარგად შედგენილი; შეუძლებელია, რომ ძველად ამ საზღვაო მგზავრობაზედ ქართველებს არა ეწეროთრა, წერითკი დასწერდენ, მაგრამ მათ ჩვენ დრომდე ჟამთა ვითარების მოსვლის წყალობით არ უნდა მოედწიოთ, ეს რომ ასე არ ყოფილიყოს, მაშინ ხომ ჩვენ ასე ცარიელები არ დავშთებოდით. სამწუხაროდ ჩვენი საქმენი ასეა თვით ჩვენგანვე მოწყობილნი, რომ წინაღმდეგ მებრძოლად ჩვენს თავს და წარსულს თვით ჩვენვე უხდებით, ჩვენ ვარღვევთ და ვაუქმებთ ყოველივეს ჩვენსას რაც სხვები უნდა გვირღვევდნენ და გვისპობდენ, ესე გავთახსირდით ჩვენ. ესე უკუღმა წარვედით ცხოვრების გზაზედ.

დღევანდელ ზოგს ქართველს რომ უთხრათ, რომ აღრე

ქართველებს ნაოსნობის სკოლა გვექონიაო, ვინ იცის, იქმნება იგი მგელივით მოგვარდეს და დაგიწყოს კიცხვა და ყვირილი, რომ ნაოსნობის სკოლაჲ არა და უნივერსიტეტიც ჰქონიათ! ამას რასაკვირველია მასხარობით იტყვის. უნდა ვსთქვათ, რომ ნაოსნობა და გემოსნობა ლაზებს გარდა მეგრელებსაც კარგად სცოდნიათ, ამის სრული მოწამეა ის გარემოება, რომ ჯერეთ ქრისტეს წინეთ და შემდეგაც, შავი ზღვიდამ, ფოთის მახლობლივ, გემები შემოდიოდენ რიონში, მერე რიონით მოემართებოდენ ორ პარამდის, მას აქეთ და იქითაც აუარებელი საქონელი გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ, ზერძენთა ძველ მწერლებთა ცნობებით აქედამ წლიურად ვაჭრებს გაჰქონდათ რამდენიმე მილიონი საქონელი, ისევე შემოჰქონდათ, ყოველივე ესეთი პირობები ითხოვდა როგორც ქართველთ დაწინაურებას სახელოსნოს განვითარების მხრით, ისევე ნაოსნობას და მეზღვაურობის კარგად მიხვედრას, ასე იყო ძველად ქართველ ტომის ვითარება ამ საქმეთა ასპარეზედ, ქართველს საკმაოდ ჰქონდა ღროის შესაფერად როგორც ხელოსნობის ნიჭი, ისევე მეზღვაურების, ნაოსნობის და ვაჭრობისაც.

დღესკი, ყოველივე მოიხპო ქართველთ ტომისა, ჩვენში აღარაფერია დაშთენილი, ჩვენს საკუთრებათ დაშთა მხოლოდ მეტივობა, ქართველთაგან დღეს მეტივეს თუ დაასახლებს ვინმე და იტყვის, თორემ ნაოსანი, გემოსანი და მეზღვაურთა ხსენება ქაჭანებითაც აღარ არის, ყოველივე არქივს ჩაბარდა. დღეს აქა იქ თუ ქართველ მენაფეობას თუ შეხვდებით. მეზღვაურთ და გემების და ნაგების მკეთებელთ, ესენი იქმნებიან ისევ და ისევ ლაზები, აფხაზნი, მეგრელები და სხვანი, მაგრამ მათი რიცხვიც სულ მცირეა, ისიც უბრალო საქმეები უკავიათ ხელში, რაც დღიურ მუშის ვალს შეადგენს, მეთაურ-მეზღვაურ ხელოვან ოსტატები ჩვენში აღარაფერ სჩანს. მთელ დასავლეთ-სამხრეთ საქართველოში ერთ ქარხანასაც ვეღარ ვნახავთ ამისასა, ორიოდ პატარა ქარხანები მოიპოვება

ლივანაში, სადაც გამოჰყავსთ ქოროხში სამგზავრო ნავები, რომელ ნავებსაც ართვინილამ აწარმოებენ და ამგზავრებენ კახაბრამდის. ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ლაზებში ამბათ არი დაშთენილი, რომ ძველად ქართველებმა ნავოსნობა და გემების კეთების ხელობა ერთობ კარგად იცოდენ, ისე რომ იგინი ბერძნებს, ოსმალებს და სხვათაც ამ ხელობის ცოდნით დიდათ აღემატებოდნენო. შედარება რომ ყოფილიყო, მაშინ ქართველნი მათზედ მაღლა მდგარნიც აღმოსჩნდებოდნენო. ამასვე კარგად აჩენს დღევანდელ ლაზების და ქანების მოხერხებული მესღვაურობა და გემების ოსტატურად კეთების ხელოსნობა, რაც ლაზისტანში კიდევაც სჩანსო.

ლივანაში, ლაზისტანს და სხვა კუთხეებშიაც გემებს აკეთებდენ სხვადა სხვა ზომისას, ზოგი ისეთი გრძელი იყო და მასთან მაღალი, რომ სიგძე სიგანით დღევანდელ ევროპის გემებს არაფრით ჩამოუვარდება, ზოგს ისეთი დიდრონი ხუფებიც ეხურა, რომ მასში წვიმა ადვილათ ვერ ჩაალწევდა. იალქნები, აფრანი და სხვანი ქერის ბანზედ აქვნდათ მომართული და ლუხაკიშიგ გემში იდო. როცა დასჭირდებოდათ იალქნებს, აფრებს და სხვებს ქერიდამ აუშვებდენ და აქროლდებოდნენ სხვაწმომწყობილობით. ლუხასკი იქ უშვებდნენ სადაც ალაგი იცოდენ და საქირო იყო მათვის. გემები კლასებათ არ იყო დაყოფილი, ყველა ერთად ისხდენ, მხოლოდ მოწინავე პირბეს საუკეთესო, უპარატესი ადგილი ეთმობოდათ. თასის გარდახდის საქმეც ვაჭრობით იყო. უნდა ითქვას რომ ქართველებმა და ნამეტურ ლაზებმა ისე კარგად იცოდენ გემების და ხომალდების კეთების ხელოსნობა, რასაც ძნელად რომ ბერძნების და ოსმალების ხელოსნობა სჯობნებოდა, თუმცა ბერძნები ევროპულ ოსტატობის საშუალებითაც იყვნენ გაწურთვნილნი გემების კეთებასა და ხელოსნობაში. ჩვენდა სამწუხაროდ, რაც საქართველოს დასავლეთ ნაწილი დაეცა და გათათრება დაუწყეს, რაც იქ დაეცა ქართველთ გვაროვნობა და ისლამის წყალობით ხალხოსნობაც ამოვარდა, ხალხოსნო-

ბასთან ერთად დაეცა ქართველ ერისაგან ძველად გაბრწყინილი გემების კეთების ხელოვნობა და მას სრულიად თათრული, ანუ ოსმალური სუნი ჩაედგა, ოსმალური სახელი ეწოდა. ის რაც წიხეთ ქართველებისა იყო, დღეს ოსმალებისა არის, იგი დღეს მათს საკუთრებას შეადგენს. სამწუხაროდ ისიც კი უნდა ვსთქვათ, რომ ქართველ ტომისაგან მონარუქებული გემების კეთების ხელოვნობა ოსმალთა ხელში დარჩა მკვდრათ და უმოძრაოდ, მათ ხელში მან წინ ვერ წაიწია. დღეს მათში იგი წარმატების მაგიერ მოსპობაზე და მდგარი, ეს იცის ისლამმა. ისლამის ხელში ჩვენი მამა პაპისაგან მონარუქებული ხელოვნობა დაქლოერქდა, სული ამოხდა და მოისპო. როგორც დასავლეთ საქართველოში მოისპო ქართველი გვარი, ისევე მოისპო ქართული ხელოვნობაც.

ვიტყვიტ კი, რომ ქართველ ტომის გემების და ხომალდების კეთების ისტორიას დიდი წარსული აქვს, მისი დასაწყისი რამდენიმე ათასი წლის წინა დროებიდამ იწყება. მას მოიხსენებენ რომაელთ და ბიზანტიელთ ძველი მეისტორიე მწერლებიც, იგი უმნიშვნელო არავის ეგონოს, მას დიდი ვრცელი ისტორია აქვს, მხოლოდ დაკვირვება უნდა, ძველის ძველ მეისტორიეთა ნაწერების კითხვა და ცნობების გარჩევა და გამოაშკარვება. ქართველი ტომის ძეთა დურგლობის, ხუროობის და მხერხავობის ნიქს უარს ვერვინ ჰყოფს. თვით დღესაც კი ლაზები განთქმულნი არიან ხუროობით და დურგლობით. გემებიც სწორედ ამათგან კეთდებოდა, მხერხაობა საქართველოში საერთოდ ისე იყო გავრცელებელი რომ ამას უადრესად მისდევდენ თვით რაჭველებიც კი. დღესაც რაჭველები საქართველოში კარგა ხურობად, მხერხავებად და დურგლებად ირიცხებიან. რაც შეეხება ლაზებს და მათ ხელოვნობას გემის სასარგებლოდ, ამას ხომ ექვი არ უნდა, რადგანაც იგინი არამც თუ ბარტოდ გემების და ხომალდების კაი მკეთებელნი იყვნენ, არამედ კარგი ნავოსნებიც. ნავო-

სნობაც ამათის წყალობით გაბრწყინდა მძინარ ოსმალთ ტომში და ამის ხელოვნობაც. დღეს, შავი ზღვის ნაპირები ტრაპიზონ-სტამბოლამდე მოფენილია ქართველ და ლაზელ ტომის შვილებით, იგინი ირიცხებიან საუკეთესო ნაფოსნებათ და ხელოსნებათ, იგინი ამგზავრებენ გემებს, ნაფებს და მასთან მგზავრობის დროს, დაზიანებულთაც შეაკეთებენ კიდევ. ყველაფერს მარდათ უძღვებიან, ყველაფერს კარგად აკეთებენ, მხოლოდ ჩვენი უძღურება ის გახლავსთ, რომ ყველა მათ თურქები ეწოდებათ და მათი ხელოვნობაც თურქთა ტომის საკუთრებათ შთება, თუმცა ლაზები დღესაც ლაზურად ლაპარაკობენ, თურქული ბევრმა არცკი იცის მაგრამ რა გაეწყობა, ისლამის წყალობით ჩაყლაპულნი არიან და ჩვენთვის საყოველთაოდ დაკარგული. დღეს ბევრს იქმნება საკურველათაც კი დაუშთეს ის ამბავი, რომ ქართველებში ძველად გემების კეთებაც იცოდნენ, ხოზალდებისაც და მასთან კარგად მგზავრობა, ანუ ნაოსნობა. აქ საოცრება არავისთვის რა უნდა იქმნეს, თუ ჩვენში ისტორიული ცოდნა აღორძინდება და ქართველთა ტომის შვილები თვალს გაახელებენ თავიანთ წარსულს ნათელის თვალით შეხედვენ. ამის მოვალეა დღეს თვით ქართველ მაჰმადიანთ ახალგაზდობაც, რომ მათ შეისმინონ თავიანთი გვაროვნული მოვალეობა და იძიონ ის რისაც მოვალეა ყოველი შვილი თავის ქვეყნისა-საქართველოსი. ამის ნიშნები უკვე არის, ქართველ მაჰმადიანთ შვილები იღვიძებენ, თვალს ახელებენ ისევე როგორც ეს უკვე წინეთ ქართველებში და ქართველ კათოლიკეებში მოხდა.

სამზალისი

გურიის გათათრებისა და გათათრებულ ალი
(გიორგი) გურიელის დახვრეტა.

(ზეპირ ცნობები შეკრებილი აჭარაში)

ამ ალი გურიელის ამბავი მეტად უცხოა ჩვენთვის. ჩვენს ისტორიულს მასალებში ამ პირის შესახებ სულ არაფერი ცნობებია დაშთენილი. ამის შესახები ცნობები ადრე მე შევკრიბე აჭარაში, იგი მიამბო ერთმა მოხუცმა ქართველ მაჰმადიანმა, რომელიც 1878 წლის შემდეგ, ქართველ მაჰმადიანთ ოსმალეთში დიდის გარდასახლების დროს ტრაპიზონში გადასახლებულა და იქ ვაჭრობს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ეს ვაჭარი კაცი აჭარაში დაბრუნდა და შემთხვევით გავიცანი. ალი გურიელის შესახებ სხვა და სხვა ცნობებთან ერთი სახალხო ლექსიც მითხრა. ყველა ის ცნობები ერთად შეკრებილი თფილისში გამოვგზავნე „ივერიის“ რედაქციაში დასაბეჭდათ, მაგრამ ეს წერილი რედაქციამდის არ მივიდა, გზაში დაიკარგა. ეხლა ახლად დავსწერე ეს ამბავი და ლექსი კი ვეღარ მოვიგონე.

XVIII საუკუნის დამლევს, ოსმალეთის ბძანებით ახალციხის ფაშებმა დიდი ზე-გავლენა იწყეს გურიაზედ. ოსმალეთს დიდათ ენატრებოდა გურიის დაჭერა, მორჩილება და გურულების გათათრება. ამათ სურვილს განხორციელება არ ეძლეოდა, რადგანაც გურიელები ოსმალთა წინაშე დიდს ოსტატობას იჩენდნენ. საზოგადოთ გურულები, დადიანები, მასთან ყველა მთავრები საქართველს ნაწილებისა, იმერეთ

ბატონები და ქართლის მეფენი ოსმალთ, სპარსთა წინაშე დიდს ოსტატობას იჩენდნენ, მათ აღმოსავლეთის ერთა მეფეთა პოლიტიკა კარგად იცოდნენ, ამიტომაც გახლდათ რომ იგინი ამათ ვერ იმოჩინებდნენ, ვერ ატყუილებდნენ, აღმოსავლეთის ერთა საქმეებსა და პოლიტიკაში ქართველი მეფენი და მთავრებიც სჯობდნენ, ამის შედარებაც არ შეიძლებოდა. ოსმალ სპარსებს ჩვენზედ ერთი უკეთესი შნო აქვდათ მისი, რომ რაკი იგინი ჩვენ ვერ გვერეოდნენ, მერჲ თვით ჩვენში ეძებდნენ შინათ გამცემთ. ქართველებს იმხრობდნენ და შინა ურის ღალატის საშვალებით გვესვოდნენ. სწორედ ამის მაგალითია სამცხე-საათაბაგოს დამოჩინების ისტორია და მისი გათათრების ამბები გურიაში. გურულებსაც კარგად შეეცყოთ. ალი მოვიდა თუ არა გურიაში, მაშინათვე დაიწყო მან საიდუმლოდ მოქმედება და თანამგრძნობთ ჯგუფის გაძლიერება. ხოლო ამის გაძლიერება გურიაში აღარ დასცალდა. გურულებმა მალე დაიჭირეს იგი და დააბატიმრეს. ერთ დღეს ალი გურიელს გურიის ერის ღალატიც გაუმეღვენეს. ალი გურიელსა და გურულებს შორის დიდი უსიამოვნობა მოხდა. გურულებმა აღარ უძლეს ალი გურიელს და ბევრის თათბირის შემდეგ ხეზედ მიაკრეს და თოფით დახვრიტეს.

ეს ამბავი მთელს ქობულეთის, აჭარის და სხვათა ქართველ მაჰმადიანებს დიდათ ეწყინათ, აღიზედ გლოვნა დაიწყეს და მასზედ ლექსიც გამოთქვეს, ლექსის შინაარსი მოუთხრობდა შემდეგს: როგორც მაისში ვარდი აჰყვავდება, როგორც მისი სუნი მოიფინება აქეთ იქითო, ისევე მუსულმანობა აღორძინდება გურიასა და გურჯისტანშიო. მართალია საბრალო ალი გურიელი დახვრიტეთ გურულებმა, მაგრამ დიდი ფადიშაჰი და მუჰამედი არ შეგარჩენთ თქვენაო.

ოსმალთაც ძრიელ ეჯავრათ ალი გურულის დახვრეტა, გურულებს დაემუქრნენ კიდევ, სამაგიეროს გადახდა უნდოდათ, მაგრამ წადილის შესრულებას კი ველარ შეუდგენ, რადგანაც

1800 წლის შემდეგიდამ საქართველო რუსეთს ჩაბარდა და გურიას და იმერეთთან კი ალი გურიელის გამო დავა-დარაბა აღარ გამოდგებოდა, არამედ მისთვის მეგობრობა იყო საჭირო და სიყვარულით, რომ იმერეთის სამთავროები და სამეფო მათი ერთგულ მოსამზღვრენი ყოფილიყვნენო. დამორჩილების და გათათრებისთვის ოსმალთ აღარ სცალოდათ და ამიტომ უფრო დაანებეს თავი ალი გურიელის ისე დაქარგვისაო.

ალი გურული რომ გურულებს ისე მალე არ დაეხვრიტათ, იმას რომ ეცოცხლა, გურიის საქმე გათათრებით გათავდებოდაო. იქმნება ეს ზოგიერთებმა დამტკიცებით მიიღონ. მეკი ვიტყვი, რომ ალი გურიელს წადილი ვერ შეუსრულდებოდა, 1800 წლის შემდეგ გურიის ხალხი არ გათათრდებოდა. ვერც ძალით გაათათრებდენ. ის რაც ქობულეთში 1780 წლებს მოხდა, ეს გურიაში შემდეგ არ მოხდებოდა, ამას თავის მიზეზები აქვდა. ოსმალთ ეგონათ, რომ როგორც სამცხე-საათაბაგოს ათაბაგი შევისყიდეთ და გავათათრეთო, გურიასაც ასე უზამთო.

სწორედ ასევე სურდათ გურიის დამორჩილებაც, როგორც იქ შეისყიდეს ბექა ჯაყელი, შემდეგ გათათრების საფარ ფაშა, ჯერეთ ეს გაათათრეს, მერე მთელი სამცხე გააუქმეს, მაგრა დაიჭირეს და ქართველების ყოველივე მოსპეს და დაამხეს, სწორედ ასეთსავე გზას ადგნენ გურიის დამორჩილებაში, ამათ მოსპობაში და გურულების ავტონომიის გაუქმებაში.

XVIII საუკუნეს ბოლოს, ოსმალთა მიაღწიეს თავიანთ საწადელს, გურულებში, გურულების ოჯახში სცხოვრებდა ერთი გურიელთაგანი გიორგი. გიორგის ვინაობა რაღაც სიბნელით არის მოცული. ეს გიორგი გურიელი სტამბოლში გაზრდილა, ოსმალური ენა და სხვა ენებიც სცოდნია კარგად, თავის დროის კვალად იგი შესამჩნევად ცნობილი პირი ყოფილა და მასთან მოხერხებულოც. დროს შესვლის, ანუ მოწითულობის შემდეგ ოსმალეთიდგან საქართველოში დაბ-

რუნებულა. იგი სცხოვრებდა გურიაში, რასაკვირველია გურიელების ოჯახში. მას ყველა პატივის სცემდა, რადგანაც იცოდნენ კარგად რომ იგი სტამბოლს იყო გასდილი და ოსმალეთის მთავრობაც იცნობდა კარგად, პატივსაც სცემდნენ მას.

გიორგი გურიელი კარგის პატივით და ნდობით სარგებლობდა გურულების წინაშე. დიდის პატივით აღმატებული ველარ მოთავსდა თავის ქერქში. გურულების ლაღატი ჩაიღო გულში. გაიქცა სტამბოლს, სულთანს გამოეცხადა და უთხრა: დიდებულო მზე და მთვარევე, მე მზათა ვარ რომ ვიწამო ისლამი და მაჰმადი, მის მერმე ვეცადო რომ მთელი გურიაც დაგიმორჩილოთ და მის მერმე იგინი ისე გაგიერთეულოდ, რთა ბოლოს თათრობაც მივადებინო. ხოლო ამისთვის საჭირო თქვენი გზებრივი დახმარებაც.

— მერე რა გინდა, რა გსურს, რომ გეწყალობოს ჩვენგან? ჰკითხა სულთანმა.

— მე მსურს, რომ გურიის გურულობა მე მიბოძოთ, მე ვიყო იქ თავი პირი და თქვენი ერთგული.

სულთანი თანახმა გახდა. გიორგი გურული მალე გაათარეს და სახელად ალი უწოდეს. მის მერმე იგი იწოდებოდა ალი გურიელად. ვიდრე ალი გურული თავის განძრახვას შესრულებას დაიწყებდა, მანამ მას გურიაში ჩამოსვლა მუოხდა და სათადარიკო კაცებთან თათბირი და ცდა.

ალი გურიელის წადილი გურელებმა მალე შეიტყეს. ლაპარაკი გაუგეს. იგიც გამოტყდა, გაამჟღავნა თავის წადილი, ეგონა თანამგრძობთ რიცხვს მალე იპოვნოდა. რამდენიმე იპოვნა, მაგრამ ესენიც წინაღმდეგნი გაუხდნენ. მალე საქმე ისე მოეწყო რომ ალი გურიელმა გურულები ვერც სულთანის სახელით შეაშინა, ვერც ჯარით და ვერცარა სხვა მუქარებით, გურულებმა არამც თუ თანხმობა განუცხადეს, არამედ როგორც მოლაღატე დაიჭირეს, ხეზე მიაბეს და დახვრიტეს. დახვრეტა მიტომ უფრო გადასწყვიტეს, რადგანაც

შეიძლება არ გავთავრდეთ, მაგრამ ალი გურიელი არ მოგვა-
სვენებს, გურიელებს გადაეკიდება, ამას ომი მოჰყვება და მე-
რე უფრო ძვირად დაგვიჯდებაო. ეს ქეშმარიტად ასეც იქ-
მნებოდა. სწორედ ასე მოხდებოდა. სამწუხაროდ ამ ალი
გურიელის შესახებ არავიციოთ რა. ვფიქრობთ, რომ ეს ალი
გურიელი გურიის მთავართ გურიელების შთამომავალი კი არ
უნდა იყოს, არამედ ვინმე გურულთაგანი, რისთვისაც იგი გუ-
რიელადაც იწოდებოდა. არ შეიძლება კი რომ ამ პირის შე-
სახებ გურულ მოხუცებულთ შორის ვინმე არ მოიძებნოს და
მან ამაზედ არაფერი იცოდეს.

გარდა ამისი ისიც კარგად ვიცით, რომ გურიის გათათ-
რების ნატვრა ოსმალთაგან გამოთქმული იქმნა 1680 წლი-
დამ, ესე იგი მას შემდეგიდამ, რაც ქობულეთში თავდგრი-
ძეები გაათათრეს და მერე ქობულეთსაც დაუწყეს გათათრება.
ქობულეთის პირველი გათათრება 1690 წლებს ეკუთვნის.
გურულებს ათათრებდენ შესყიდვით, გაქცეულებს და ტყვეთ
წყევანილთაც.

აფხაზეთის გათათრება

აქარის გათათრების შემდეგ, ოსმალთა სახელმწიფო და სასულიერო წოდების ძალა აფხაზეთზედ იქმნე მოპყრობილი.

ყველამ ვიცით, რომ აფხაზეთი ძველად, საქართველოში განთქმული კუთხე იყო. დავით აღმაშენებელმა, ბაგრატ მესამემ და ბაგრატ მეოთხემაც აფხაზეთში გაიმაგრეს ფეხი და მერე ნაკუწ-ნაკწად ქცეული საქართველოც განაძლიერეს. საქართველოს სამ სამეფოდ და ხუდ სამთავროდ გაყოფვის შემდეგ — იმერეთის კათოლიკოზი, იმერ-აფხაზეთ კათოლიკოზად ირიცხებოდა. დიდი ადგილი და მნიშვნელობა აქვს ამ კუთხეს საქართველოს ისტორიაში. იყვნენ კერძოთ აფხაზეთის კათოლიკოზებიც, ეპისკოპოზნი და მთავრებიც. ბაგრატ მეოთხე როცა ევროპიელთაგან კეისრათ იქმნა წოდებული, მაშინ იგი იწოდებოდა: კეისარი აფხაზეთ ქართველთა. ასე უწოდებენ თვით ბიზანტიის ძველი მწერლებიც. ბაგრატს — იმპერატორად.

აფხაზეთი ძველადგანვე შეიძინა ქართველთ მეფეთა ძლიერებით და მათგან განაკეთის ნაშთებით. დღესაც ამ ნაშთების მნახველი განცვიფრებაში მოპყავსთ აფხაზეთში დღემდე დაშთენილ დიდებულ ნაშთებს. ასეთ იყო ძველად აფხაზეთი, ასეთი იყვნენ აფხაზნი. ქართული ენის სწავლა მათში უმაღლესად იყო წინ წასული და აღორძინებული. შემდეგ დროსკი, ანუ ოსმალთა გაძლიერებიდამ, აფხაზეთსაც ეწვია უბედურება. როგორც ვსთქვით ზემოთაც. ოსმალთა ადრიდგანვე იწყეს ამ კუთხის დამორჩილება, მაგრამ დაჭერასკი ვერ ახერხებდნენ. ბევრის ხრიკების და შინაური ლაღატის შემდეგ, ოსმალთა აფხაზეთი დაიკავეს XVIII საუკუნეს დამდეგს

ხოლო მისი ავტონომია კი სამცხე-საათაბაგოს მსგავსად დასტოვებს და მთავრებად შარუაშიძეები. მთავარნი ქრისტიანობით განაგებდნენ და მართავდნენ. მცირე ხნის შემდეგ, ანუ 1690 წლებიდან აფხაზთა ავტონომიაც მოსპეს, მთავართა და დიდებულთ შორის გათათრება შეიტანეს. მოისპო კათოლიკოზის სახელ-წოდება. არღა იქმნა იმერ-აფხაზთ კათოლიკოზი. აქარაში თათრობის დამყარების შემდეგ, აფხაზეთის ერის წინაშე დაიჩოქა გათათრების ბრძოლამ. აქაც მოიერთო გლოვის ძაძით ქართველთ სახელოვნება.

აფხაზნი პირველად დიდის გმირობით ეწინაღმდეგებოდნენ ისლამის მიღებას, აქაც, წინაღმდეგი ბრძოლა ისე იყო დაწყობილი, როგორც აქარს და სხვაგანაც, მაგრამ მაინც ოსმალთა მოახერხეს და მარტოდ ოდენ ობლად შთენილი ხალხი დაიმორჩილეს, დაამდაბლეს, შეაშინეს და იწყეს მით ისლამის ვრცელება მათში, აფხაზთა გათათრებას დიდი ისტორია აქვს, მეტად სამძიმო. აფხაზნი სჯულის გულისთვის ისე იხოცავდნენ თავებს რომ მასზედ უსასტიკესი აღარა შეიძლებაოდა რა. მოგვხსენებათ, რომ თვით აფხაზნიც მეტად კოჩალი, მხნე ხალხია, იგინი ერთ დროს საქართველოს ძლიერების სახელნი იყვნენ. მიტომაც იყო რომ, ეს კუთხე დიდათ უყვარდათ ქართველთ მეფეებს. ესენი აქ ხშირად ისადგურებდნენ. აქ აგებდნენ ციხე-კოშკებს, შესანიშნავ დიდრონს ტაძრებს, სასწავლებლებს და ხელოვნურად ნაგებ მონასტრებს, რასაც ჩვენი ისტორიაც მოწმობს. იყო ისეთი დრო როცა საქართველო ოსმალთ და სხვათა ეკავათ და აფხაზეთი კი თავისუფლად იყო დაშთენილი და აქედამ ეფინებოდა დანარჩენ ქართველობას პოლიტიკურად უფლების სხივები. თვით ბაგრატიონების დინასტიის განძლიერებაც აქედამ იწყება, რაც შემდეგ მკაცრად იქმნა ოსმალთაგან დაცემული.

აფხაზეთი ძველი კერა ქრისტეს სჯულისა, აკვანი მოციქულთა ანდრიასი და სიმონ ქანანელის. ბინათ სადგური ბაგრატი მესამის, ბაგრატი მეოთხის, დავით აღმაშენებლის და

თამარის, სავანე წარჩინებულ ბრძენ მწერალთ აფხაზთა შვილების, მწიგნობართა და მწერალთა, იგი ღირსი გახდა შესანიშნავის ტაძრების და სასწავლებლების. აფხაზეთში ბედლის ტაძარი, ღრანდის, ჰიწუნდის და სხვანი იყვნენ სასწავლებელნიც ერისა. აფხაზთა შვილებს აქედამ ეფინებოდათ ღიადი სწავლა და განვითარების სიყვარული. ბედიელნი მამანი სასაქართველოს ისტორიაში ღიადის ღიდებით და ბრწყინვით სჩანან. საქართველოს ისტორია ასეთ პირთა ამბების მოთხრობით მეტად მდიდარია. მის ისტორიას განცვიფრებაში და მგლოვიარებაში მოჰყავს ქართველი კაცი.

XVIII საუკუნის ნახევრიდამ კი ასეთ კუთხეს ბედი ეცვალა, ღიდებულ ერის შთამომავლთ შვილებს ოსმალთა გათათრება დაუწყეს. ოსმალთა მთავრობის ცდამ იქამდის მიაღწია, რომ 1775 წელს უკვე აფხაზეთი თათრის სჯულის მალიარებლად იქმნა გამოცხადებული, ამიტომ მის საფუძვლით მათში მრავლად იწყეს თათრის სჯულის თავი კაცების გზანა, ნასწავლი მოღების, ხოჯების, ხაფიზების და სუნეთების. ოსმალთა მთავრობა ხალხს სასტიკად, მაგრა, კონსტატურა უშლიდა ქრისტიანობის შენახვას, ამ დაშლაში მათი სასულიერო წოდება არ ერეოდა ისე, ეს როგორც აქარაში იყო. მთავრობა ამ სჯულის შენახვას სპობდა, სასტიკად ჰკრძალავდა, ყველგან ასე აცხადებდა: „გინც მთავრობის ბრძანებას არ შეასრულებს, ის მთავრობის წინაღმდეგათ ჩაითვლება და ბოლოს სიკვდილათაც დაისჯება“ ესენივე სდევნიდენ აფხაზთა სასულიერო წოდებას და სასტიკად უკრძალავდენ აფხაზეთში დარჩენას, მღვდელ მოქმედების აღსრულებას, ყოველივე დევნას მიეცა და 1760 წლადამ ოსმალეთის მთავრობის წყალობით დაკეტილ იქმნენ მონასტერ-უდაბნო სასწავლებელნი, აფხაზთა შვილების სასწავლებლის ყოველივე ფერფლად იქმნა ქცეული და დაქცეული. ამ ღლიდამ იწყება აფხაზთა შვილების სწავლა განათლების დაცემის დასაწყისი.

ოსმალთა აფხაზებს მარტო ეს არ აკმარეს. მათ დაიწყეს

აფხაზთა შვილებზედ მძლავრად ნავარდობა. შვილების ტაცვა, ოსმალში წაყვანა, იქ დასყიდვა. მაჰმადის სჯულის მიღებამდის, ყოველი ოჯახის შვილებს, ანუ ქრისტიანებს, ოსმალთაგან შვილების მოტაცვა და დასყიდვა მოელოდა. მათს ამ გვარს უბედურების ასაცდენთა მხოლოდ და გაათათრება იყო დაშთენილი. აფხაზთა სიმაგრის ასალგმავათ და დასამორჩილებელ იარაღად ოსმალთა გამოაცხადეს ასეთი წესები, რაც მოეფინა და მოედო მთელს აფხაზეთს.

აფხაზეთში თუ დაშთება ვინმე ქრისტიან მღვდელთაგანი და წინაღმდეგ იმოქმედებს მაჰმადის სჯულის, იმას თუ შეუტყუეთ ეს ამბავი, იცოდეს რომ სიკვდილის შემდეგ მის სხეულს მიწაში არ დავამარხვინებთ. იგი ღირსი არ იქმნება ჩვენგან პატივისცემის.

ესეთი წესები ოსმალთ ერთ ღროს სამცხეშიც აქვნდათ წესათ მიღებული. მე მაქვს ერთი ძველი ოსმალური ქალაქი რაც ამას მოწმობს, ერთ მღვდელს თურმე შეუტყეს ქრისტიანობის მფარველობა, ეს მღვდელი ამისთვის უნდა დაესაჯათ, მაგრამ იგი ავად გახდა და მალეც მოკვდა. დამარხვა არ უნდოდათ, მაგრამ სხვებმა იპატრეს მით, რომ გამოძიებას ვერ დაესწროვო. იქმნება ქოროები მოუგონესო. ამიტომ ნება მისცეს ამ ღვდლის დამარხვის, მხოლოდ ისიც ისე რომ სამარე უნდა გაითხაროს ძალიან ღრმათაო, რომ იქიდან მისი ცოდვილი ლეში უკან ამოსროლა მიწამ ვერ შესძლოსო, რადგანც თათრის სჯულის წინაღმდეგი მღვდელი ცოდვილი არისო, მტერი მაჰმადისა და ამას კიდევ მიწა არ მიიღებსო. ასეთის ოსტატობით ოსმალთა ძრიელ შეაშინეს ქართველთ ჩუმი მქადაგებელთ ქრისტიან მღვდელნი და მცირე ხნის განმავლობაში აფხაზეთი დაცალეს ასეთის პირებით. მაგარ ქრისტიანთა დასამორჩილებლად დააწესეს ასეთი ხრიკები: ეს ხრიკები მათგან იხმარებოდა 1705 წლიდან. ასე, რომ 1710 წელს საკათოლოკოზო მოქვის ტაძარიც გაუქმდა. მასთან სხვებიც გაუქმდენ, თითქმის სრულიად.

აფხაზის ოჯახს თუ სურს ქრისტიანთა დაშტეს, მაშინ მან უნდა იცოდეს რომ თათრებზედ დაბლა იდგება, ყოველივე ხარჯი მეტი გადახდება. წინაღმდეგს ვერ იქმს. ეს წესები აღრიდვანვე იქმნა შესული, ამიტომ 1720 წლიდამ ვათათრებისთვის ძალას არავის ატანდნენ. თათრობა თავის ნებით მიდიოდა წინ.

ოთხი შვილი თუ ჰყავს, მაშინ ორი მთავრობას უნდა მისცეს ხარკათ და ორი შვილი შეუძლიან თვით იყოლიოს ქრისტიანის სჯულზედ. ქრისტიანობაც აღარ იყო აღრიდვანვე, მოძღვარნი აღარ ჰყვანდათ 1700 წლებიდამ თითქმის.

იყვნენ ისეთი ოჯახები რომელნიც ამ გარემოებას არ ემორჩილებოდნენ, იყვნენ ისეთნიც რომელნიც ემორჩილებოდნენ. ყოველ შემთხვევაში ასე თუ ისე, აფხაზთა ოჯახებს ღიდი რიცხვი აკლდებოდა თვისი შვილების და მით მათი რიცხვიც მცირდებოდა.

ქრისტიან აფხაზთ ნება აქვდათ, რომ მათ მოეტაცნათ საიდუმლო შთენილ ქრისტიან აფხაზთა შვილები და იგინი შორს სადმე გადაერეკათ და მხოლოდ პატრონის გაუგებრად ოსმალებზედ კარგ ფასად დაეყიდნათ. ასეთივე ნება აქვდათ იმ აფხაზებს ვინც მაჰმადის სჯულს აღიარებდა. ამ გარემოებით აფხაზეთის ჩუმ თუ ცხად ქრისტიანთა შვილებს მრავალი მტერნი გაუჩნდნენ და მათ შვილებს მრავლად უწყეს ტაცვა, ოსმალებით გემებით გადაყვანა და დასყიდვა. ამ გარემოებამ მძლავრად და ძირიან ფესვიანად შეარყია ქრისტიანობის მაღიარებელთ რიცხვი აფხაზთ შორის და მთელი აფხაზეთი XIX საუკუნის დამდეგამდეს თითქმის მტერფანატკი მაჰმადიანებათ იქმნენ გამოცხადებულნი.

ასეთმავე გარემოებამ შეამცირა მთლათ აფხაზთა რიცხვი. 1650 წ. აფხაზთა რიცხვი იყო ნახევარ მილიონზედ მეტი. თითქმის 600 ათასი. XVIII საუკუნის ნახევარს, ანუ 1770 წლებში იკლო და 400 ასზედ ავიდა. მერე კი მათი შვილების ტაცვამ, გათათრებამ და მუღმივ ომებმა იქამდის დააუ-

ძლიერა და მოსპო რომ XIX საუკუნის დამდეგს 200 ათასი ძლივსღა იყო. შემდეგ ესეც მოისპო და დღეს რაც არის აფხაზთ რიცხვი ის ყველამ ვიცით. ასე დაემხო ფუსტინე კეისართაგან დიდებულად ხმობილი ძველი საქართველოს ნაწილი-აფხაზეთი.

რადგანაც აფხაზთა შვილები ცქვიტი, მალხაზი და ლამაზი ხალხია. ამიტომ ძრაველ მრავლად გაჰყვანდათ ამათი შვილები სტამბოლს გარეშე სხვა ადგილებშიაც და ჰყიდნენ კაი ფასად. ამ დაყიდვას ცხადათ ასაბუთებს აფხაზეთის მალაქია კათოლიკოზისაგან დატოვებული ქადაგებანი, რაც უკვე ვახსენეთ, ამასვე ამტკიცებენ ევროპის მოგზაურნი და ნამეტურ კათოლიკეთ-ძმობის სხვა და სხვა ძმობის მამანი.

სტამბოლსა და სხვა ასეთ დიდს ქალაქებში, თითქმის ყველა ოსმალოს ოჯახში ნახავდით აფხაზთა ლამაზ ქალ-ვაჟებს. ზოგ ქალებს ცოლებათ ირთავდნენ, ზოგს ვაჟებს ისიძავებდნენ სილამაზის გულისთვის და ამით ამშვენებდნენ თვის ტომს, ბევრი და ბევრის ბევრიც ოჯახებში მონებად ჰყვანდათ. რაც ქრისტიანობის გულისთვის აფხაზეთს ვაება დაადგა და მათ ეს ვაებაც აიტანეს, ასეთი საქართველოს სხვა კუთხის ქართველთ არა უნახავთ რა. მიზეზი ამათის დიდის უბედურების ის იყო რომ აფხაზეთი საქართველოდამ, ანუ თვის მოსამზღვრე ქართველთ კუთხეებიდამ შორს, მიუვალ და მიუჩრუებულად სძევს, მეზობლობა მას არ აქვნდა დანარჩენ ქართველებთან გაბმული და ამიტომ უფრო იდევნებოდნენ ოსმალთაგან და იტანჯებოდნენ. მათ ზღვა-მეზობლობდა და ამიტომაც იგინი იყვნენ კარგი მეზღვაურნი, მენავენი და კარგი მობანავენი, თითქმის ზღვის შვილებად იწოდებოდნენ ძველად.

დიახ ბატონო, აფხაზთა გათათრების საქმეს დიდი ისტორია აქვს. აფხაზთა გათათრება გახდა იარაღად თვით ამ ხალხის შემცირების და მოსპობის. ამ გარემოებას აწინდელ აფხაზთა შვილებიც გულ-ცეცხლით სავსე უნდა უმზერდნენ. ოსმალეთში აფხაზთა დაკარგეს ყოველივე გვაროვნელი თვით ცნე-

ბიერება და სრულიად გადაგვარდენ, ოსმალური ენა შეითვისეს და სადღეისოთ ოსმალეთში მათი ვინაობის აღარათყვრიდა დაშთენილი თვინიერ სახეზედ გამოხატულის საქართველოს ერის მონათესავედ ყოფნის სილამაზის და სიკეკლუცისა. ასე დაემხო ძველ ბიზანტიის სამეზობლო საქართველოს ნაწილი აფხაზეთი, ასე მოისპო ქართველთ ტომის და კუთხის გეგმის ერთი შტო ერისა და მისი კილო-კავი.

დღეს აფხაზეთს შეუძლიან სთქვას: რომ მე ოდენლა მხოლოდ მოწამე ვარ მისი, თუ ოდესმე როგორ ამალღდა საქართველო და მოწამეც ვარ მისი, თუ ან როდის დაეცა ამალღებული საქართველო და ნამეტურ აფხაზეთიო.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აფხაზეთის თავად-აზნაურობას და ნამეტურ მთავართ შარუაშიძეთ დიდი ამაგი მიუძღვისთ საქარველოს წინაშე. ესენი ოსმალთ ყოველთვის მკაცრად ებრძოდენ და მამულისა, ენის და ქრისტიანობის გულისთვის ადვილად არას უთმობდენ. აფხაზეთის მთავარნი არ ჰგვანდენ სამცხის დიდებულ მთავარ ათაბეგების გვარის წევრთ ზეჟა ჯაყელს და სხვათაც, რომელთაც საქართველოს უღალატეს და გათათრდენ. შარუაშიძეებში ამისი მაგალითი არ იყო. შართალია, ამათშიაც იყვნენ თითო ოროლა ოსმალთა მომხრენი, მაგრამ ამასაც თავის მიზეზები და პირობები აქვს. საზოგადოთ ამ გვარს დიდი ამაგი და შრომა აქვს დახარჯული აფხაზეთა ერის წინაშე. ასე და ამ გვარად, აფხაზეთა სრულიად გათათრება ეკუთვნის 1680 წლებიდან 1780 წლამდის. ასე რომ XVIII საუკუნის შემდეგ მთელი აფხაზეთი ისლამს აღიარებდა. მათში ერთი კაციც აღარ იყო ქრისტიანად დაშთენილი. ასე დაცა ერთ ღროს აფხაზეთი.

სამცხე-სათაბაგოს ათაბაგნი

სარგის ათაბაგი მიიცვალა	1283	წ.
ბექა ათაბაგი	1308	"
ყვარყვარე ათაბაგი	1361	"
ბექა ათაბაგი II-რე	1391	"
იოანე ათაბაგი	1444	"
ალბულა	1451	"
ყვარყვარე II-რე	1466	"
ბაღურ ათაბაგი	1475	"
მანუჩარ ათაბაგი	1481	"
ყვარყვარე III-მე	1500	"
ქაიხოსრო ათაბაგი	1504	"
მზეთ-ქაბუკ დიდი	1516	"
ყვარყვარე IV	1535	"
ქაიხოსრო II-რე	1545	"
ყვარყვარე V-თე	1582	"
მანუჩარ II-რე	1614	"
მანუჩარ III-მე	1624	"

აქ თავდება ქრისტიანთ ათაბაგთ რიცხვი, მერე ამათი გვარის წევრთაგანნი გათათრებულნი გამოდიან ათაბაგებად. პირველ ამათგანია

ბექა, დანე საფარ ფაშა ჯაყელი მიიც.	1635	წ.
უსუფ ფაშა ჯაყელი ძე საფარისა	1645	"
როსტომ ფაშა	1659	"
ასლან ფაშა	1690	"
უსუფ ფაშა	1691	"
სალიმ ფაშა	1701	"
ასლან ფაშა	1716	"
ისაკ ფაშა	1741	"
უსუფ ფაშა	1744	"

ამ ფაშით დამთავრდა სამცხე-საათაბაგოში ათაბაგებთა გვარის წევრთა ათაბაგობა, ანუ ფაშობა.

სამცხე-საათაბაგოს მღვდელ-მთავარნი
და მათი ეპარქიები:

1. მაწყვერელი-გვირგვინ ბისონიანი მღვდელ მთავარი ე. ი, მიტროპოლიტი.
2. კუმურდოელი მღვდელმთავარი და მისი სამწყსო.
3. იშხნელი, მღვდელმთავარი და იშხნის სამწყსო.
4. ანჩელის სამწყსო. მღვდელმთავარი. აქედამ არს თფილისის ანჩისხატი, დღეს ანჩაში აღარაფერია დაშთენილი,
5. მტბევარის სამწყსო. ტბეთი შავშეთში არის დღემდე დაშთენილი მთლად,
6. წურწყალის სამწყსო და მღვდელმთავარი.
7. წყაროსთაველის სამწყსო და მღვდელმთავარი.
8. ერუშნელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარი.
9. ვალაშკერტელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარი.
10. ანელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარი.
11. კარელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარი.
12. ბანელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარი.
13. დადაშნელის სამწყსო და მის მღვდელმთავარი.

დღეს, ამ ცამეტ საეპისკოპოსოს ქართველნი მთლად გათათრებულნი არიან, აქ, ამათში ქართველობის ყოველივე მოსპობილია და დამხობილი, ქართველობის ფესვიც აღარ არის დაშთენილი თვითურ ენის, ესეც ზოგი ერთ აღავს, უმეტეს ნაწილს, ქართველთა დაკარგეს ქართული ენა და დღეს ოსმალურად ლაპარაკობენ, ამ ვრცელი კუთხის შესახებ ჩვენ არა გვაქვს ბევრი რამ ცნობები შეკრებილი, რაცკი ვახუშტის აქვს ანუხსული ის სულ ძველს ხანას შეეხება, ოსმალთგან ~~საქართველოს~~ დაქერის და გათათრების დროიდგანკი ჩვენ ბევრი არაფერი მასალები გვაქვს ანუხსული, საჭირო კია რომ ~~საქართველოს~~ ადგილებს, ხალხს, სოფლებს და ბევრსაც კიდევ სხვა რამნაშთებს ქართველთაგან ჯეროვანი ყურადღება მიექცეს.

ზ. ჭიჭინაძე

მედიკ აუქსანოვის ქუჩა, სსხლი № 22.

ქართველ მაჰმადიანთ შესახებ — დაიბეჭდება 27
სხვა და სხვა ნაირი ქართული წიგნები.

ვანი ორი შაური

82.

101/15

ზ. ზ ი ზ ი ნ ა ძ ე

ბერძენი იუმიანოვის ქუჩა, სსხდი № 22.

ქართველ მაჰმადიანთ შესახებ - დაიბეჭდება 27
სხვა და სხვა ნაირი ქართული წიგნები.

ფასი ორი შაური
.....